

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.341.1 + 339.9

Бондарець М.В.*кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

СТРАТЕГІЇ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РОЗВИНУТИХ КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

NEO INDUSTRIAL STRATEGY TRANSFORMATION DEVELOPED ECONOMIES IN A GLOBALIZED

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються структурна економічна політика провідних країн, процеси часткової деіндустріалізації та новітні стратегії їх неоіндустріалізації за сучасних умов глобального розвитку. Розглянуто фактори, що сприяють поверненню високотехнологічних виробництв із країн, що розвиваються, в провідні країни. З урахуванням досвіду розвинених країн окреслено можливі стратегії неоіндустріального розвитку транзитивних країн, зокрема України.

Ключові слова: глобальний розвиток, структурна трансформація, індустріалізація, деіндустріалізація, неоіндустріалізація.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются структурная экономическая политика ведущих стран, процессы частичной деиндустриализации и новейшие стратегии их неоиндустриализации в современных условиях глобального развития. Рассмотрены факторы, которые способствуют возвращению высокотехнологических производств из стран, которые развиваются, в ведущие страны. С учетом опыта развитых стран очерчены возможные стратегии неоиндустриального развития транзитивных стран, в частности Украины.

Ключевые слова: глобальное развитие, структурная трансформация, индустриализация, деиндустриализация, неоиндустриализация.

ANNOTATION

The article analyzes the essence of modern innovative processes in the global economy. The place and role of innovative development in the transformation of the transitive countries in order to implement effective economic reforms in Ukraine are defined. The mechanisms of state support of innovation activity and innovation development model are determined.

Keywords: global development, structure transformation, industrialization deindustrialization, neoindustrialization.

Постановка проблеми. Формування стратегій структурної трансформації економіки на концептуальному й на практичному рівні є вельми актуальним на сучасному етапі глобального розвитку як для провідних країн, так і для транзитивних країн з огляду на перманентний характер глобальної економічної і фінансової кризи. При цьому процеси деіндустріалізації в транзитивних пострадянських країнах та провідних країнах світу суттєво відрізняються. Якщо

у транзитивних країнах вони стали наслідком переходу країн від адміністративно-командної економіки до ринкової, то в провідних країнах відбувалося винесення промислових виробництв у менш розвинені країни шляхом аутсорсингу, що було наслідком процесів глобалізації капіталу та панування неокласичного підходу до розвитку економіки, призвело до впливу інвестицій в основний капітал та кваліфікованої робочої сили. Це мало негативні наслідки для розвитку промисловості провідних країн, а тому потребує подальшого аналізу і дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато закордонних авторів розглядають процеси структурної трансформації сучасної високорозвиненої економіки в контексті теорії постіндустріального суспільства, серед яких слід назвати таких, як З. Бзежинський [1], Д. Белл [2], О. Тофлер [3]. У ХХІ ст. цей підхід трансформувався в концепцію постмодернізації суспільства М. Хардта [4] та теорію «креативного класу» Р. Флоріди [5]. В російській науці цей напрям представлено працями Р. Абдеева, С. Дятлова, Д. Іванова, В. Іноземцева.

Проблеми нової індустріалізації транзитивних країн та авангардних країн є сьогодні недостатньо розробленими. Лідруючі позиції в науковій розробці цієї проблематики займають Європейський Союз, ОЕСР, Європейська економічна комісія ООН. Окремі публікації (переважно емпіричного характеру) надруковані у науковій періодиці країн Європи, Північної Америки та Південної Америки. Це розвідки таких вчених, як, зокрема, Д. Джорден, Д. Леман, М. Едоманіс, Дж.І. Лінь.

Імперативи безпечного розвитку, присвячені структурній і інституціональній модернізації російської економіки, вибору посткризової концепції розвитку, зокрема новій індустріалізації, досліджено в працях таких російських вчених,

як С. Губанов, В. Наймушин. Глибокий аналіз концептуальних засад промислової політики як інструмента неоіндустріалізації проведено такими російськими дослідниками, як О. Романова та Ю. Лаврикова. Неоіндустріалізацію як антикризову стратегію розвитку регіонів ідентифіковано в роботах таких російських вчених, як М. Гузев та Л. Логинова. Серед українських вчених вагомий вклад у дослідження теоретичних аспектів неоіндустріалізації транзитивних країн та їх еволюції в умовах панування світсистеми глобалізму зробив академік НАН України О. Білорус [6]. Необхідність нової індустріалізації України з метою оновлення вторинного сектору економіки в умовах кризи доведено Е. Прушківською.

Міжнародний аспект проблем неоіндустріалізації у своїх працях розглядали такі українські вчені, як О. Білорус, Д. Лук'яненко, М. Жук, Т. Бауліна, Ю. Козак, Ю. Єхануров, В. Ковалевський.

Водночас ця тематика розробляється здебільшого за окремими, загальними напрямками. Отже, бракує досліджень щодо особливості сучасних стратегій неоіндустріалізації авангардних та транзитивних країн у контексті структурного реформування національних економік в умовах глобальної системної кризи.

Мета статті полягає в аналізі структурної економічної політики провідних країн на сучасному етапі глобального розвитку, процесів часткової деіндустріалізації та новітніх стратегій їх неоіндустріалізації для можливого застосування їх в транзитивних країнах, зокрема в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останній період світового глобального розвитку в провідних західних країнах панівним був неокласичний неоліберальний підхід до структурної економічної політики держави, який передбачав, що ринкова економіка завдяки дії механізму досконалої конкуренції самотужки визначатиме оптимальну галузеву структуру. Однак на практиці цей підхід виявився хибним. Винос за межі авангардних країн промислових виробництв у менш розвинені країни шляхом аутсорсингу привів до розвитку процесів деіндустріалізації цих країн, відпливу інвестицій в основний капітал. Якщо проаналізувати показники відтоку капіталу із США у 2008–2012 рр., то можна побачити, що вони склали близько 1 400 млрд. дол. США. Водночас середньорічна віддача від вкладень в основний капітал у цей період у США дорівнювала 10,9%, в Індії – 26,1%, а в Китаї – 26,3%. Такі процеси вплинули й на зайнятість у виробництві провідних країн, наприклад, у США у цей період було втрачено майже 5,5 млн. робочих місць у виробничій сфері, натомість зайнятість у зарубіжних філіях американських компаній зростає до 10 млн. ос. Кореляція щодо зайнятості між Китаєм і США відбувалася таким чином: у тих галузях в США, що розвивалися особливо

швидко в Китаї, відбувалося скорочення робочих місць, і навпаки. Результатом цих процесів стало скорочення долі промисловості у структурі економіки США. Якщо у 1950 р. доля промисловості в американській економіці складала майже 28%, то у 2008 р. – всього 11,5%, і вона продовжувала зменшуватися надалі. За даними на початок 2013 р. менше ніж 12 млн. ос. у США працювали у сфері виробництва, а безробіття в країні порівняно з 2008 р. збільшилося з 6,8 млн. ос. до 13 млн. ос. [7].

Більшість робочих місць, які створюються сьогодні у розвинених країнах, особливо у США, – це низькооплачувані робочі місця у сфері послуг та сервісу (так званої сервісної економіки), що призводить до подальшого розшарування суспільства та збільшення соціальної нерівності. Така структурна політика авангардних країн в епоху глобалізації спричинює зростання спекулятивного фінансового сектору, глобальної фінансової віртуальної економіки, коли незабезпечені електронні гроші обертаються зі швидкістю світла навколо земної кулі. З іншого боку, відбувається переміщення промислового виробництва зі США у країни Азії та Латинської Америки, що означає подальшу деіндустріалізацію США та інших провідних країн. Разом з переміщенням виробництва йде і найбільш кваліфікована робоча сила, а саме вчені, інженери, спеціалісти ІТ-сектору, в країни, що розвиваються.

Прямо протилежні процеси, пов'язані з новою індустріалізацією, відбуваються в країнах Азії, зокрема в Китаї, що прискорює процеси деіндустріалізації провідних країн відповідно до кореляції, на яку було вказано вище. Якщо у 2000 р. на провідні країни припадало майже 73% від світового виробництва, а на країні, що розвиваються, – 27%, то у 2012 р. на авангардні країни припадало лише 54% світового виробництва, а на держави, що розвиваються, – вже 46%. Упевнено у цьому змаганні зі США перемає Китай, який змінив баланс на свою користь після 2011 р. – уперше в історії став виробляти промислову продукцію більше, ніж США, які більше ніж століття утримували світове лідерство у цьому напрямі.

Після 2012 р. з'явився новий тренд у структурній політиці провідних країн – повернення ряду промислових виробництв, що були раніше винесені у країни, що розвиваються. У 2012 р. у США було повернено деякі машинобудівні потужності, для чого у промисловому секторі було створено 50 тис. нових робочих місць та знижено податки, що стимулюватиме подальше повернення ряду промислових виробництв. Таким чином, подальшу деіндустріалізацію у провідних країнах було зупинено. На думку експертів, головними чинниками, що спричинили відновлення промислового виробництва у провідних країнах, є відносно низька якість продукції, що виробляється за кордоном, зрив графіків виробництва та введення нової продукції в експлуатацію.

Інші експерти вважають, що в майбутньому поверненню виробництва в розвинені країни може сприяти перехід здебільшого на дешеві та альтернативні види енергії, а саме на сланцеві вуглеводи у США, технологія видобутку якого є інноваційною та розробленою. Другим фактором може стати зміна самої ідеології промислового виробництва; це пов'язане з подальшим розвитком роботехніки та роботизації виробництва, коли потреба в людській праці буде суттєво зменшена. Лідером у цьому напрямі є, безперечно, Японія. Ще одним чинником, повернення виробництва в розвинені країни може бути розвиток нових технологій третьої індустріальної революції, зокрема технології трьохмірного друку, що дає змогу створити абсолютно новий тип виробництва. Нині такі нові технології вже працюють, до того ж працюють не тільки в розвинених країнах [8].

Сутність технології трьохмірного друку полягає у пошаровому створенні фізичного об'єкта за допомогою цифрової трьохмірної моделі.

Важко назвати ті галузі, де сьогодні не може застосовуватися технологія трьохмірного друку. Однак найбільшу користь, на наш погляд, вона може принести в медицині для протезування та створення штучних органів, в приладобудуванні, ракетобудуванні, суднобудуванні та інших високотехнологічних галузях. У серпні 2016 р. на одному із каналів українського телебачення показали сюжет із пораненим туканом, якому за допомогою трьохмірного друку був створений новий дзьоб, тому птах був врятований від загибелі. Кількість трьохмірних принтерів вже налічує кілька тисяч у всьому світі та швидко зростатиме і надалі.

Технології трьохмірного друку притаманна низка особливостей, які в змозі повніше задовольняти потреби сучасних користувачів. Наприклад, технологія трьохмірного друку не має ефекту масштабу, що, з одного боку, підвищує собівартість кожного екземпляру, а з іншого – дає змогу пристосовувати кожний екземпляр до потреб конкретного користувача і отримувати прибуток завдяки не масовому, а індивідуальному виробництву.

Ще однією перевагою такого виробництва є розташування самого виробника недалеко від місця продажу або користувача. Цей факт є додатковим стимулом до повернення високотехнологічних виробництв в розвинуті країни якнайближче до покупця.

Наступним революційним технологічним кроком є створення реплікатора, який є синтезом трьохмірного принтера з трьохмірним сканером та може самостійно, тобто без вхідної програми або моделі, відтворювати завдання об'єкт. З розвитком цих технологій на високотехнологічних виробництвах поступово буде зменшуватися потреба у кваліфікованих працівниках та інженерах.

Як бачимо, процес неоіндустріалізації в розвинених країнах йде слідом за процесом часткової деіндустріалізації, яка відбувалася у першій

декаді ХХІ ст., і має на меті повернення високотехнологічних виробництв із країн Південно-Східної Азії та інших країн, що розвиваються, на новій технологічній базі.

Сьогодні серед експертів відбувається дискусія й щодо пострадянських транзитивних країн відносно шляхів структурної трансформації їх економік. Деякі з них висловлюють думку про те, що таким економікам потрібна реіндустріалізація або відродження галузей важкої промисловості на старій або частково модернізованій технологічній основі. Інші, серед яких слід назвати російських фахівців С. Губанова, В. Наймушина, українських – А. Задоя, П. Єщенко, А. Арсеєнко, наполягають на зміні самого технологічного способу виробництва та продуктивних сил суспільства на новій технологічно-автоматизованій базі.

Цілком зрозуміло, що нова індустріалізація в пострадянських транзитивних країнах буде відрізнятися від неоіндустріалізації авангардних країн та буде носити «наздоганяючий» характер, однак її сутність, що полягає у переході виробництва на новий технологічний рівень з застосуванням технологій третьої індустріальної революції, залишиться незмінною.

Частка українських експертів, зокрема О. Білорус, А. Задоя, А. Кінах, вважає, що «наздоганяючий» розвиток за відповідних умов дасть свої плоди не раніше ніж через 50 років, і наполягає на застосуванні проривної або випереджальної стратегії розвитку, яка забезпечить перехід на постіндустріальну модель значно швидше.

Серед факторів, які заважають структурній перебудові економіки на новій індустріальній основі, треба виділити насамперед брак відповідних інституціональних передумов, через що у вітчизняних та закордонних інвесторів відсутні стимули для здійснення реальних інвестицій в неоіндустріалізацію. Наявність корупції, неререформована судова система, незахищеність власності – все це стримує мобілізацію внутрішніх інвестицій та залучення зовнішнього фінансування. Останнім часом у цій сфері намітилися позитивні здвиги. Не без зовнішнього тиску в Україні були створені нові антикорупційні органи, а саме НАЗК, Антикорупційна прокуратура, НАБУ, проведена реформа Генеральної прокуратури, на черзі знаходиться реформа суддівської системи, Митниці. Сподіваємось, що вищеназвані заходи допоможуть поповнити бюджет, що сприятиме розвитку науки та освіти, а це відіб'ється на розвитку технологічної бази неоіндустріалізації.

Висновки. Отже, на зміну процесам часткової деіндустріалізації в провідних країнах у другій декаді ХХІ ст. прийшли процеси неоіндустріалізації, що полягають у поверненні деяких промислових виробництв із країн, що розвиваються, та зміні самого способу виробництва на базі технологій третьої та четвертої індустріальних революцій.

Нова індустріалізація в пострадянських транзитивних країнах буде відрізнятися від неоіндустріалізації авангардних країн та буде носити «наздоганяючий» характер, однак її сутність, що полягає у переході виробництва на новий технологічний рівень з застосуванням технологій третьої індустріальної революції, залишиться незмінною. Водночас в деяких високотехнологічних галузях, де маємо достатній потенціал, необхідно втілювати проривну або випереджальну стратегію, яка забезпечить більш швидкий перехід на постіндустріальну модель розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Brzezinski Zb. *Between Two Ages. America's Role in the Technetronic Era* / Zb. Brzezinski. – N.Y., 1970. – 230 p.
2. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования* / Д.Белл ; под ред. В. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
3. Тоффлер О. *Третья волна* / О. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 1999. – 261 с.
4. Hardt M. *Empire* / M. Hardt, A. Negri. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 2000. – 478 p.
5. Флорида Р. *Креативный класс: люди, которые меняют будущее* / Р. Флорида ; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.
6. Білорус О.Г. *Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн* / О.Г. Білорус. – *Економічний часопис – XXI*. – 2013. – № 9–10. – С. 3–6.
7. Клинов В. *Актуальные проблемы экономической политики США* / В. Клинов. – *Вопросы экономики*. – 2013. – № 5. – С. 129–135.
8. Грималюк А.В. *Структурна трансформація сучасної високорозвиненої економіки* / А.В. Грималюк, Т.Р. Майорова. – *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2014. – № 3(74). – С. 71–78.